

Bartosz MAZURKIEWICZ

Uniwersytet Szczeciński

ZMIANY W POSTRZEGANIU PRZESTRZENI A GEOPOLITYKA WE WSPÓŁCZESNEJ ROSJI

Abstrakt:

W artykule scharakteryzowano specyficzne postrzeganie przestrzeni (terytorium) przez Rosjan oraz podjęto próbę określenia korzystnego wariantu geopolityki Rosji na początku XXI wieku. Zwrócono uwagę, jak rozumienie przestrzeni rozpowszechnione w zbiorowej świadomości wpływa na geopolitykę kraju. W przypadku Rosji może ono bowiem w pewnym stopniu utrudniać wykorzystanie przez państwo pełni własnego potencjału. Na początku XXI wieku obserwuje się próby stopniowego odchodzenia od tradycyjnych nurtów geopolitycznych w kierunku nowych rozwiązań dotyczących sfery ekonomicznej i kulturowej. Mogą one stanowić szansę na wejście na ścieżkę rozwoju. Ponadto zbiór czynników historycznych, politycznych i kulturowych sprawia, że Rosja jako kraj rozwija się nadal bardziej w kontekście przestrzeni (utrzymania rozległego terytorium), a mniej pod innymi względami, np. ekonomicznym i kulturowym. Potencjał kraju – na skutek przypisywania zbyt dużego znaczenia przestrzeni – nie jest w pełni wykorzystywany.

Słowa kluczowe: geopolityka, geoekonomia, Rosja.

Wstęp

Wraz z rozwojem technologii tradycyjne czynniki geopolityczne np. wielkość terytorium tracą na znaczeniu. W tym ujęciu trudności w rozwoju przysparza tradycyjne rosyjskie postrzeganie przestrzeni, implikujące przywiązanie do ziemi, przypisywanie jej dużego znaczenia jako wyznacznika kultury i tożsamości narodowej. W pracy przyjęto założenie, że potencjał Rosji nie jest w pełni wykorzystywany z uwagi na specyficzne, tradycyjne postrzeganie przestrzeni: przypisywanie zbyt dużej roli utrzymaniu rozległego terytorium. Oczekiwane przez część rosyjskiego społeczeństwa i międzynarodową opinię publiczną wejście Rosji na drogę rozwoju, a zwłaszcza realizacja dążeń wielkomocarstwowych (odradzanie się jako imperium), mogą zostać zrealizowane przy znaczącym udziale nowych nurtów geopolitycznych, w tym geoekonomii, która promuje pragmatyczne i efektywne wykorzystanie

potencjału ekonomicznego kraju, takich jak zasoby naturalnych, położenie geograficzne, kapitał ludzki i nowoczesne technologie.

Geoekonomia jest szansą na rozwój i odrodzenie imperialistycznych dążeń Rosji, odbudowę, a następnie umocnienie jej potęgi na arenie międzynarodowej. Czynniki ekonomiczne jako element budujący politykę zagraniczną we współczesnym świecie nabiera znaczenia. Obserwuje się ekonomizację polityki międzynarodowej, konflikty dotyczą kontroli nad zasobami naturalnymi i dominacji w handlu. Siła militarna straciła na znaczeniu w ustalaniu hierarchii państw. Można stwierdzić, że w pewnym stopniu geoekonomia zaczyna zastępować lub uzupełniać geostrategię. Nowe mechanizmy i struktury ekonomiczne doprowadziły do załamania triady „państwo-terytorium-bogactwo”. Tworzący się nowy ład światowy jest wyznaczany w znacznym stopniu przez porządek ekonomiczny.

Zestawienie tych dwóch elementów (sfery ekonomicznej i „archaicznego” postrzegania przestrzeni) wywołuje swoisty dysonans w działaniach państwa, czyni je nieefektywnymi, uniemożliwia wykorzystanie w pełni potencjału kraju. Celem opracowania jest określenie korzystnego wariantu (opcji) wyboru nurtu geopolityki w Rosji na początku XXI wieku oraz charakterystyka specyficznego (tradycyjnego) postrzegania przestrzeni wraz z określeniem skutków, wynikających z takiego podejścia.

Geopolityka i geoekonomia – ujęcie teoretyczne

Geopolityka klasyczna, zarówno w pracach Rudolfa Kjellena (1899, 1901), Halforda Mackindera (1904), jak i Fryderyka Ratzla (1897) oraz Karla Haushofera (1928), interpretowana jest najczęściej w ujęciu deterministycznym. Zachowania państw na scenie międzynarodowej i ich siłę w pracach wymienionych badaczy wyjaśnia się czynnikami geograficznymi: wielkością terytoriów, cechami lokalizacji w stosunku do ważnych szlaków komunikacyjnych, centrów gospodarczych, źródeł zasobów, itd. Syntetycznym wyjaśnieniem pojęcia jest stwierdzenie, że „geopolityka zajmuje się zmiennymi układami sił na niezmiennej przestrzeni” (Moczulski 2010, s. 75). Geopolityka może być dobrym instrumentem badawczym świata, gdzie w centrum uwagi umiejscawia się terytorium, jednak w szerszym ujęciu niż tylko ukształtowanie terenu, położenie (kontynentalne lub morskie), czy też klimat (Jean 2003, s. 13). Współcześnie geopolityka jako dyscyplina badawcza aspirująca do wywierania wpływu na politykę, przeżywa swoisty renesans, zwłaszcza w państwach o ambicjach imperialnych. Współcześnie podkreśla się te walory geopolityki, które wynikają z jej przynależności do tradycji realizmu (Wilczyński 2016, s. 12).

Szerszy kontekst badań geopolitycznych dotyczy przestrzeni we wszystkich wymiarach działalności człowieka (m.in. nawet cyberprzestrzeni – geopolityki wirtualnej) oraz możliwość określenia siły państwa: jego zdolności do utrzymywania, rozwoju własnego terytorium, wykorzystywania bogactw naturalnych, sieci komunikacyjnych, prowadzenia różnych form konfliktów. W

Polisce prowadzone są w szczególności zaawansowane badania potęgometryczne (por. Białoskórski, Kobryński, Sułek 2017). Geopolityka w tym ujęciu może pomóc w poszukiwaniu odpowiedzi nie tylko na pytanie o sposoby umacniania pozycji państwa na arenie międzynarodowej, ale także, w jaki sposób zapewnić optymalne warunki życia danemu narodowi na danym terytorium. Ponadto wskazuje się na znaczenie sposobu postrzegania przestrzeni i jej obrazy zakodowane w zbiorowej świadomości i stereotypach (metageografia). Każda jednostka rozwijając się w określonym miejscu, kształtuje w sobie poczucie tożsamości. Siła przywiązania do danego terytorium, także do nazw geograficznych pod którymi zakodowane są określone wartości, może wpływać na decyzje polityczne (Wilczyński 2014).

Każde suwerenne państwo musi posiadać odpowiednią przestrzeń, aby móc utrzymywać lub rywalizować o strategiczne zasoby na danym terenie (Lach, Skrzyp 2007, s. 80). Ekspansja terytorialna związana z pozyskiwaniem stref wpływów i eksploatacji dóbr naturalnych pozostaje ważnym elementem w kształtowaniu międzynarodowego układu sił.

Stosunkowo nowym nurtem geopolityki jest geopolityka ekonomiczna (Rykiel 2006, s. 23), przez zagranicznych autorów określana jako geoekonomia (Taylor, Flint 2000) lub geokonomenika (Jean 2003, s. 47). Powiązanie polityki z ekonomią było zauważalne już pod koniec XIX wieku. Henry George analizował wpływ geograficznego czynnika na rozwój gospodarczy miast w Stanach Zjednoczonych. Z kolei Ray Whitbeck na początku XX wieku zwrócił uwagę na wzajemne przenikanie praw ekonomicznych i lokalnych (regionalnych) uwarunkowań geograficznych. Twierdził, że geoekonomia formułuje zasady i prawa działania ekonomicznego w danych warunkach geograficznych (Żukowska 2014). Współcześnie za twórcę terminu uznaje się Edwarda Luttwaka, który pod koniec lat 80. XX wieku zwracał uwagę na rosnące znaczenie ekonomicznych możliwości, zdolności i siły (a nie jak dotychczas głównie sił militarnych) państwa w budowaniu jego pozycji na świecie. Ponadto badacz w swoich pracach używał terminu turbokapitalizm jako swoistego połączenia dwóch słów: kapitalizmu i turbodoładowania. Turbokapitalizm oznacza współczesną formę kapitalizmu, gdzie najważniejszy czynnik stanowi zysk ekonomiczny, osiągany w warunkach wolnego rynku. Dąży się do uzyskania efektywności poprzez ograniczanie kontroli ze strony państwa, promuje się deregulację, prywatyzację. System ten prowadzić może jednak do rozwarstwienia społecznego (nierówności), bezrobocia, oferując krajom identyczny model zasad, reguł, działań w oderwaniu od specyficznych uwarunkowań społecznych, kulturowych, historycznych poszczególnych narodów (Luttwak 2000). Tłumaczy się, że nowy nurt geopolityczny – geoekonomia – może być pochodną (efektem) turbokapitalizmu. Państwa coraz bardziej dążą do ochrony własnego interesu i gospodarczego rozwoju, a w mniejszym stopniu wspierają rozwój globalnego, wolnego handlu. Tego typu

działania mają na celu przede wszystkim wzmocnienie konkurencyjności danego kraju na arenie międzynarodowej.

Specyfika postrzegania przestrzeni przez Rosjan

Rola przestrzeni w działalności człowieka zajmuje istotne miejsce. W kontekście analiz politologicznych ważne miejsce zajmuje geografia jako nauka o ludzkiej przestrzeni, która wpływa na zachowania, postawy i aktywność polityczną (Chodubski 2013, s. 63). Perspektywa historyczna dostarcza dowodów na relacje zachodzące między działalnością polityczną a terytorium, na którym ta działalność ma miejsce. Polityka władców rosyjskich (a następnie radzieckich) była bardzo ekspansjonistyczna: dokonywano podbojów i poszerzano terytorium kosztem innych państw. Rosja dokonywała ekspansji na lądzie (w odróżnieniu od krajów Europy Zachodniej, tworzących swoją mocarstwową pozycję poprzez podboje morskie). Zdobywano nowe tereny i traktowano je jak kolonie, następnie asymilowano społeczności tych państw (regionów) pod względem językowym oraz religijnym. Dlatego też zdobycze terytorialne dla Rosjan pozostają nadal bardzo istotnym wyznacznikiem pozycji państwa. Ekspansja terytorialna w poprzednich stuleciach była źródłem dumy narodowej i bezdyskusyjnym osiągnięciem.

Z perspektywy historycznej klimat i położenie kształtowały charakter państwa rosyjskiego. Trafność tego sformułowania oddaje porównanie: przyroda (surowe nieprzychylnie warunki klimatyczne) nazywana bywa przez Rosjan „macochą”, a dopiero ziemia jest matką: to świętość, element kultu, coś bezcennego, niepodlegającego handlowi; daje życie i pomaga przetrwać w najtrudniejszych momentach.

W Rosji przestrzeń odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu wyobraźni politycznej władzy, jak i społeczeństwa. W rzeczywistości rosyjskiej czynnik geograficzno-przyrodniczy stanowi jeden z najważniejszych wyznaczników kształtujących tożsamość kraju. Wpisuje się on ponadto w szerszy kontekst kulturowy: Rosjanie identyfikują się jako wielki i wyjątkowy naród. Historia i kultura w Rosji wskazują, w jaki sposób czynnik geograficzny tworzył stereotypy, mity, jak również wielkomocarstwowe idee oraz teorie mesjanistyczne. Wielki wpływ terytorium na świadomość współczesnych Rosjan zdają się potwierdzać obserwacje badaczy zachodnich (Bassin, Suslov 2016).

To, co czyni w mniemaniu Rosjan ich kraj wyjątkowym, stanowić może również poważny mankament, czynnik ograniczający efektywne działanie w sferze politycznej, rozwoju ekonomicznym i pewnej elastyczności w działaniu. Rozległość przestrzeni rosyjskich oddziałuje po części na tragiczne losy narodu; obszar państwa wpływa na rozwój autorytaryzmu władzy państwowej. Duże terytorium państwa, jego rozpiętość rekompensowały obywatelom braki wolności osobistej, możliwości wyrażania poglądów, realizowania własnych aspiracji, potrzeb. Sprawy przestrzeni są obecne w świadomości każdego z Rosjan, określane jako przyczyny klęski lub powód do dumy.

Bardzo istotnym następstwem ukształtowania terytorium Rosji jest rozwój ekstensywnego modelu gospodarki: zapewnienie istnienia poprzez zwiększanie arealu ziemi, a nie intensyfikację produkcji. Drugim aspektem (mankamentem) jest brak naturalnej decentralizacji władzy, co powinno mieć miejsce w przypadku zarządzania tak rozległym obszarem. Jednak (głównie z obawy przed separatyzmem) poszczególne regiony Federacji Rosyjskiej pozostają silnie uzależnione od centralnej władzy w Moskwie, a tym samym ich rozwój jest blokowany, następuje ich degradacja i wyludnianie.

Rosyjska encyklopedia geopolityki wyróżnia jej trzy rodzaje: klasyczną, nowszą i najnowszą (współczesną) (Legucka 2013, s. 53). Klasyczna teoria dotyczy determinizmu geograficznego, kolejna teoria uwypukla aspekty ekonomiczne (geoekonomia); najnowsze podejście to *geozofia*, analizująca wielowymiarową przestrzeń z uwzględnieniem kulturowej różnorodności na świecie. Pomimo stałej ewolucji podejść do zagadnienia geopolityki, w świadomości Rosjan ziemia odgrywa niezmiennie szczególne (wyjątkowe) znaczenie.

Podejście geoekonomiczne jako szansa na tworzenie potęgi państwa

Historię rosyjskiej gospodarki można rozpatrywać przez pryzmat jej wyjątkowości, analizować wiele szczególnych cech i prawidłowości w porównaniu z innymi państwami w danym okresie. Przykładem może być porównane rosyjskiego imperializmu z końca XIX wieku z imperialistycznym charakterem innych państw (USA, Anglia, Francja, Japonia, Niemcy). Różnice dotyczyły przede wszystkim rozbieżności w ogólnym potencjale ekonomicznym oraz różnego stopnia rozwoju takich cech imperialistycznego kapitalizmu jak: monopole, kapitał finansowy (przy tym jego wywóz za granicę), tendencje do zdobywania nowych rynków zbytu (Bazyłow 1985, s. 396). Rosja zdawała się być najslabszym ogniwem z kręgu państw imperialistycznych tamtego okresu. Powodem takiego stanu rzeczy była specyfika rozwoju ekonomicznego: stale obecne elementy zacofania wpływające na nowe struktury gospodarcze. Wydaje się, że rosyjski imperializm odznaczał się mniejszą efektywnością i mniejszymi możliwościami okazywania swojej siły na arenie międzynarodowych powiązań gospodarczych. Może to stanowić dowód, że immanentną cechą wielu zjawisk i procesów w Rosji jest ich specyficzny charakter, niespotykany w żadnym innym państwie.

Z kolei na początku lat dziewięćdziesiąt XX wieku, po rozpadzie ZSRR i transformacji ustrojowej, Rosjanie zbyt późno zwrócili uwagę na ekonomizację sfery politycznej oraz tworzenie się nowego światowego porządku, gdzie dominującą rolę zaczęły odgrywać czynniki ekonomiczne. Geoekonomiczny paradygmat rozwoju został uwzględniony z opóźnieniem, nie dokonano właściwej analizy interesów kraju ani jego stosunków strategicznych z kluczowymi partnerami. To oddziaływało na trudności z utrzymaniem rosyjskich wpływów w byłych radzieckich republikach. Duże tempo zmian

światowych struktur gospodarczych (przede wszystkim energetyczno-paliwowych) w ważnych dla Rosji terenach takich jak Azerbejdżan, Gruzja, Turkmenia, kraje Europy Wschodniej, rzutowało na pogorszenie geoekonomicznej sytuacji państwa. Brak klarownej rosyjskiej strategii rozwoju, w perspektywie nowego podziału świata, stwarzał zagrożenie dla ekonomicznego bezpieczeństwa państwa. Dodatkowo należy pamiętać, że „gospodarka radziecka charakteryzowała się swoistą specjalizacją poszczególnych republik w określonych dziedzinach produkcji” (Furier 2003, s. 200). Po rozpadzie ZSRR uległy zerwaniu powiązania ekonomiczne z nowo powstałymi republikami. Potrzeba było czasu do ich odtworzenia, jak również wykonania nowych kalkulacji – wszelkie transakcje rozliczane były od tego momentu w walutach obcych. Do tego należy dodać inne elementy, które w Rosji wymagały modyfikacji: reformę gospodarki narodowej, ustabilizowanie budżetu państwa, stworzenie nowoczesnych struktur i programu geoekonomicznego.

W nowej rzeczywistości władze Rosji dochodzą do przekonania, że ponowne próby integracji na obszarze poradzieckim nie mogą być tożsame z sojuszem lub koalicją, a tym samym dotyczyć tylko i wyłącznie sfery polityczno-wojskowej. Właściwą i efektywną integrację – po części na wzór doświadczeń Europy Zachodniej – należy inicjować od sfery gospodarczej. W następstwie zauważa się potrzebę spojrzenia i większego akcentowania nowych elementów (nurtów) geopolityki, a mianowicie geoekonomii czy też „geokultury” (geozofii). Korzystne będzie też sięganie po środki związane z *soft power* – to ważna potencjalna zmiana polityczna. Dotychczas bowiem władze rosyjskie przeważnie wykorzystywały mechanizmy z zakresu *hard power*, m.in. w kwestiach stosunków międzynarodowych z tzw. „bliską zagranicą” stosowano przede wszystkim wojskowy i polityczny nacisk, podkreślano własny interes narodowy – utrudniało to Federacji Rosyjskiej skupianie (integrowanie) wokół siebie byłych radzieckich republik. W najnowszych trendach geopolitycznych zaznacza się obecność geoekonomii. Podejście geoekonomiczne ma wśród badaczy stosunków międzynarodowych zarówno zwolenników (Haliżak 2012), jak i przeciwników (Skarzyński 2017). W sprawach ściśle ekonomicznych w Rosji dostrzega się m.in. konieczność zmiany struktury eksportu, walki z korupcją, konieczność odnalezienia właściwej niszy (specjalizacji) w światowym systemie gospodarczym oraz wykorzystanie tranzytowego położenia w międzynarodowym przepływie towarów i usług. Współczesne wyzwania ekonomiczne wpłynęły na zwiększenie rosyjskiego pragmatyzmu w działaniu międzynarodowym oraz wymusiły w pewnym stopniu deideologizację własnych koncepcji geopolitycznych, niewystarczających i nieadekwatnych do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości.

Poza identyfikacją nowoczesnej siły państwa w sferze jego silnej ekonomii, zaczęto zwracać uwagę na znaczenie społecznego postrzegania geopolityki, tzw. geopolityczną świadomość społeczną (Legucka 2013, s. 78).

Rozpatrując dokładniej te kwestie zauważa się, że w rosyjskiej nauce pojawiają się koncepcje dotyczące geograficznych wyobrażeń (Mencwel 2006, s. 171-173) oraz geokulturowego rozwoju (Golembowski 2000, 2003, 2007, 2009). Pierwsza z nich tłumaczy wspomniane geograficzne wyobrażenie jako całość wyrazistych, skoncentrowanych symboli i znaków opisujących daną realną przestrzeń przedstawianą w środkach masowego przekazu. Te „wyobrażenia” społeczne następnie nachodzą na tradycyjnie rozumianą przestrzeń, uczestnicząc w tworzeniu świadomości geograficznej wraz z zaznaczeniem wpływów procesów globalizacji i regionalizacji. Z tej perspektywy Rosjanie będą koncentrować się na budowaniu pozytywnego wizerunku państwa, zwłaszcza wśród sąsiadów. W drugiej teorii w myśli geopolitycznej uwzględnia się geokulturę. Z punktu widzenia zachowania pokoju i zapobiegania destabilizacji wiąże się to z promowaniem i rozwojem wartości, norm, tradycji rodziny i społeczeństwa, życia społecznego wolnego od zagrożeń.

Rosjanie postrzegają siebie jako niekonsumpcyjne społeczeństwo z wartościami takimi jak duchowość, religijność, tradycja, filozofia, ideały, które mogą stać się silnymi środkami oddziaływania międzynarodowego. Są to głównie czynniki charakteryzujące rosyjskie społeczeństwo na tle kształtującego się wielobiegunowego świata, składającego się z różnych ośrodków siły, różnych idei i wartości, jak również na tle słabnącej pozycji USA jako społeczeństwa opartego na wartościach liberalnych.

Podsumowanie – perspektywy na przyszłość

Rosjanie niezmiennie bardzo mocno i chętnie odwołują się do klasyków geopolityki, którzy postrzegali Rosję jako mocarstwo na arenie międzynarodowej. Występuje swoiste dychotomiczne postrzeganie przestrzeni w Rosji – będące jednocześnie błogosławieństwem (dobrodziejstwem) i w pewnym sensie przekleństwem. Po 1991 roku należy ponownie zweryfikować cele i sposoby postrzegania geopolityki w Federacji Rosyjskiej. Kraj ten, po rozpadzie imperium, stracił dużo w sensie strategicznym: zmniejszyły się możliwości obronne, zdolności mobilizacyjne i możliwości odparcia agresji (Legucka 2013, s. 56). Nowymi celami, a zarazem wyzwaniem w polityce zagranicznej są: stałe zapewnianie bezpieczeństwa, umocnienie prestiżu i pozycji na arenie międzynarodowej, prowadzenie umiejętnej polityki z dużymi graczami (ośrodkami siły) na obszarze poradzieckim.

Geopolityka odchodząca od determinizmu geograficznego w Rosji zdaje się dopiero rozwijać w dyskusji naukowej i życiu politycznym. Niemniej obserwuje się wzrost znaczenia procesów globalizacji, roli ekonomii i kultury w sferze międzynarodowej. Stanowi to dla Federacji Rosyjskiej szansę i ciekawą perspektywę rozwoju. Sprzyja temu podejściu trzecia koncepcja polityki zagranicznej tzw. dynamika równowagi (Legucka 2013, s. 75), która zaczęła być realizowana za czasów Władimira Putina. Świat powinien pozostać

wielobiegunowy, z ważnymi ośrodkami (ogniwami) międzynarodowymi. To koncepcja, będąca hybrydą dwóch wcześniejszych podejść: atlantyzmu i neoeuroazjatyizmu (Potulski 2010). W trzecim nurcie – dynamice równowagi – za priorytet uznaje się bowiem pragmatyzm. Rosja powinna wykorzystywać posiadane zasoby, jednocześnie zdając sobie sprawę z własnych ograniczeń; stale wewnętrznie modernizować gospodarkę, zachowywać autonomię decyzyjną związaną ze sceptycznym podejściem do zachodnich wzorców i wartości (a tym samym pielęgnując własne wartości, tradycje i odrębność); zachowywać równy dystans wobec innych ośrodków siły (Unii Europejskiej, USA czy Chin). Trudnym kierunkiem i wyzwaniem będzie umiejętne korzystanie z doświadczeń ww. wielkich graczy i współpraca z nimi, ale na równych prawach i zasadach. Wśród podstawowych celów tak prowadzonej polityki wymienia się: 1) odnowienie pozycji kraju jako lidera na obszarze poradzieckim (głównie przy wykorzystaniu środków ekonomicznych stosowanych w polityce zagranicznej) wraz z efektywniejszym wykorzystywaniem zasobów odziedziczonych po ZSRR; 2) dywersyfikacja kontaktów z Zachodem; 3) rozwój współpracy z Azją (zwłaszcza z Chinami i Indiami); 4) wykorzystanie tradycyjnych możliwości związanych z rozwojem transportu (tranzytu na linii Europa-Azja), a tym samym uzyskanie roli ważnego pośrednika w handlu międzynarodowym.

Spółczesność rosyjskie wraz z władzami kraju powinno dążyć do zmiany mentalnej w celu lepszego wykorzystywania potencjału kraju. Odchodzenie od tradycyjnego postrzegania przestrzeni, nie przypisywanie tak znaczącej roli (a nawet swoista apoteoza) czynnikowi geograficznemu, może pomóc we wprowadzeniu kraju na ścieżkę szybszego, efektywniejszego rozwoju gospodarczego.

W tym zakresie podejmuje się szereg działań, przykładowo Federacja Rosyjska w ostatnich latach podejmuje działania zwiększające aktywność gospodarczą. Jednym z nich jest pilotażowy program podziału „darowania” ziemi (do 1 hektara) na Dalekim Wschodzie m.in. na Kamczatce, Sachalinie, obwodzie amurskim, magadańskim. Obywatele rosyjscy mogli ubiegać o przydzielenie darmowej ziemi, celem zwiększenia aktywności na Dalekim Wschodzie w Rosji (Druś 2016). Prawo do bezpłatnego otrzymania niezagospodarowanych terenów na rosyjskim Dalekim Wschodzie określa się jako powrót do idei pionierów, podobnej do amerykańskiego Dzikiego Zachodu (Trusewicz 2015). Wyjątkowa akcja z jednej strony może stanowić dowód na poszukiwanie różnych sposobów rozwoju ekonomicznego, z drugiej: obrazuje, jak bardzo w mentalności Rosjan ziemia (terytorium) pozostaje ważnym elementem świadomości, budującym ich tożsamość, dumę narodową – świadczy o tym duże wstępne zainteresowanie. Program może być przykładem dobrego połączenia (próby „pogodzenia”) geoeconomicznego podejścia z uwzględnieniem stale obecnego w świadomości Rosjan podejścia do ziemi. O ile niemożliwe wydaje się radykalne, całkowite zerwanie z przywiązaniem do ziemi, o tyle stopniowe zmiany (częściowe odchodzenie) od „archaicznego” podejścia

Mazurkiewicz, B., *Zmiany w postrzeganiu przestrzeni a geopolityka we współczesnej Rosji, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 117-127.*

mogą okazać się skutecznym środkiem prowadzącym do zmian w społecznym postrzeganiu terytorium.

Działania na najbliższą przyszłość, wzmacniające skuteczność polityki prowadzonej na arenie międzynarodowej powinny więc dotyczyć szeroko rozumianej ekonomii (geoekonomia) i kultury (geozofia) w stosunkach międzynarodowych. Dodatkowo, ważnym zabiegiem będzie posługiwanie się środkami z zakresu tzw. *soft power*. Twórca tego pojęcia wyjaśniał je jako „zdolność jakiegoś państwa do wpływania na preferencje innych krajów tak, aby działały one zgodnie z jego interesem narodowym, jedynie na bazie odwołania się do autorytetu oraz pozycji międzynarodowej” (Nye, s. 25). Tego typu praktyki mogą przynieść pozytywne efekty, służące przede wszystkim budowaniu pozytywnego wizerunku Federacji Rosyjskiej jako nowoczesnego, otwartego (gotowego do współpracy) państwa świata.

Literatura

- Bassin, M., Suslov, M. (red.), 2016, *Eurasia 2.0. Russian geopolitics in the age of new media*, Lexington Books, Lanham, Maryland.
- Bazyłow, L., 1985, *Historia Rosji. t. II*, PWN, Warszawa, s. 396.
- Białoskórski, R., Kobryński, R., Sulek, M., 2017, *Potęga państw 2017. Międzynarodowy układ sił w procesie zmian – raport potęgometryczny*, ASPRA-JR, Warszawa.
- Chodubski, A.J., 2013, *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 63.
- Druś, M., 2016, *Rosja daje ziemię za darmo na Dalekim Wschodzie*, <https://www.pb.pl/rosja-daje-ziemie-za-darmo-na-dalekim-wschodzie-829740> (data dostępu: 02.08.2017 r.).
- Furier, A., 2003, *Dekada Jelcyna*, wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 200.
- Golebski, F., 2000, *Geokulturowe założenia stosunków między Rosją a Zachodem*, [w:] S. Filipowicz (red.), *Historia i geopolityka – Rosja na progu XXI stulecia*, Studia Politologiczne, 4, s. 96-113.
- Golebski, F., 2003, *Kulturowe uwarunkowania procesu jednoczenia Europy*, *Przegląd Europejski*, 2, s. 7-24.
- Golebski, F., 2007, *Czynnik kulturowy w studiach europejskich*, *Przegląd Europejski*, 2, s. 7-16.
- Golebski, F., 2009, *Geokulturowy model w badaniach stosunków międzynarodowych*, *Stosunki Międzynarodowe*, 40 (3/4), s. 33-50.
- Haliżak, E., 2012, *Geoekonomia*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Haushofer, K., 1928, *Politische Erdkunde und Geopolitik*, [w:] Haushofer, K., Obst, E., Lautensach, H., Maull, O., *Bausteine zur Geopolitik*, Berlin, s. 50-80.
- Jean, C., 2007, *Geopolityka*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 13, 47.
- Kjellen, R., 1899, *Studier öfver Sveriges politiska gränser (Badania granic politycznych Szwecji)*, Ymer, 19.

Mazurkiewicz, B., *Zmiany w postrzeganiu przestrzeni a geopolityka we współczesnej Rosji, Przegląd Geopolityczny, 22, 2017, s. 117-127.*

- Kjellen, R., 1901, *Politikken som vetenskap (Polityka jako nauka)*, Göteborgs Aftonblad, 22/26.03.
- Lach, Z., Skrzyp J., 2007, *Geopolityka i geostrategia*, Akademia Obrony Narodowej, s. 80.
- Legucka, A., 2013, *Geopolityczne uwarunkowania i konsekwencje konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim*, Difin, Warszawa, s. 53, 56, 75, 78.
- Luttwak, E., 2000, *Turbokapitalizm. Zmiany i przegrani światowej gospodarki*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Mackinder, H.J., 1904, *The Geographical Pivot of History*, The Geographical Journal, vol. 170, No. 4, December 2004, pp. 298-321.
- Mencwel, A., 2006, *Wyobrażenia antropologiczne. Próby i studia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 171-173.
- Moczulski, L., 2010, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa, s. 75.
- Nye, J., 2007, *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w dziedzinie międzynarodowej*, Wydawnictwo Akademickie Profesjonalne, Warszawa, s. 25.
- Potulski, J., 2010, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej: między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 43-153.
- Ratzel, F., 1897, *Politische Geographie*, R. Oldenbourg Verlag, München.
- Rykiel, Z., 2006, *Podstawy geografii politycznej*, PWE, Warszawa, s. 23.
- Skarżyński, R., 2017, *Geoekonomia. Kryzys czy upadek teorii stosunków międzynarodowych?*, Instytut Badań nad Bezpieczeństwem, Energetyką i Klimatem, Warszawa.
- Taylor, P., Flint, C., 2000, *Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality*, Prentice Hall, London-New York.
- Trusewicz, I., 2015, *Ziemia w Rosji za darmo*, <http://www.rp.pl/Gospodarka/307289902-Ziemia-w-Rosji-za-darmo.html#ap-1>, (data dostępu: 02.08.2017 r.).
- Wilczyński, W. J., 2014, *Geografia i metageografia ziem dawnej Sarmacji*, Przegląd Geopolityczny, vol. 9, s. 9-30.
- Wilczyński, W. J., 2016, *Znaczenie geopolityki (artykuł redakcyjny)*, Przegląd Geopolityczny, vol. 16, s. 9-14.
- Żukowska, J., 2014, *Geoekonomia nowej rzeczywistości*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, XXX, s. 2.

The impact of changes in the perception of space on geopolitics in Russia at the beginning of the 21st century

The article characterizes the specific perception of space (territory) by the Russians and attempts to define a favorable variant of Russian geopolitics in the early 21st century. Attention has been paid to how the understanding of space widespread in collective consciousness affects the geopolitics of the country. In the case of Russia it may, to some extent, make it difficult for the state to use its full potential. At the beginning of the 21st century, attempts are being made to gradually depart from the traditional geopolitical currents in the direction of new solutions in the economic and cultural spheres. They can be a chance to enter the path of development.

Key words: geopolitics, geoeconomics, Russia.